

Magdalena Żabowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Antoni Krasnowolski

1. Biogram

Urodził się 18 stycznia 1855 roku, zmarł 14 sierpnia 1911 roku. Uczęszczał do gimnazjum w Chełmnie i w Toruniu, studiował filologię polską i słowiańską na uniwersytecie w Berlinie (studia ukończył w 1881 roku); filolog, pedagog, a także tłumacz. Pierwszą pracą naukową A.K. była napisana w czasie studiów rozprawa „Język ludowy polski w ziemi chełmińskiej” (1879). Nigdy nie pracował na uniwersytecie, był guwernerem, nauczycielem w szkołach prywatnych i na kursach dla kobiet; uczył języka polskiego, niemieckiego i łaciny, a także wykładał gramatykę i metodykę nauczania języka polskiego.

Głównym celem jego prac było usystematyzowanie wiedzy na temat języka i dbałość o poprawne jego używanie. Najważniejszym dziełem A.K. jest „Systematyczna składnia języka polskiego” (1897); miała to być ostatnia część zakładanej „Gramatyki polskiej”, planowane części poświęcone fonetyce i etymologii oraz morfologii nigdy nie powstały. A.K. jest także autorem opracowań leksykograficznych („Słowniczek frazeologiczny: poradnik dla piszących”, 1899; „M. Arcta słownik staropolski”, t. 1, 1914; t. 2 po jego śmierci opracował W. Niedźwiedzki) oraz poprawnościowych („Najpospolitsze błędy językowe zdarzające się w mowie i piśmie polskim”, 1903). Był również autorem podręczników szkolnych do nauczania języka polskiego i łacińskiego.

2. Gramatyka języka polskiego

A.K. wyróżniał następujące działy gramatyki: głosownię, źródłosłownię, odmiennię, składnię i znaczenię (semazjologję).

„Systematyczny” układ, stosowany przez A.K. w każdej z prac, odnosi się do układu treści zgodnego z podziałem logicznym, por. „Dotychczasowe podziały, oparte równocześnie na kilku różnych zasadach i nie tworzące jednej całości, urągają wszelkiej logice; wyglądają one tak, jak gdyby kto ludzi chciał dzielić na murzynów, mahometan, starców, szewców i ślepych” (1897: 4). Uporządkowanie treści według działów gramatyki zastosował A.K. zarówno

w opisie słownictwa ziemi chełmińskiej (1879), jak i błędów językowych (1908). Zagadnienia należące do składni podzielił na dwie części: nauka o zdaniu pojedynczym i o zdaniu złożonym, w każdej części została omówiona budowa zdania pod względem formy i pod względem treści.

Składnia w ujęciu A.K. to nauka o budowie (składzie) zdania. Rozróżnia on treść i formę zdania (i jego części), formalne środki składniowe służą do wyrażenia jakiejś myśli. Głównym przedmiotem składni w ujęciu A.K. jest opis korelacji między częściami zdania i częściami mowy (Grochowski 2017), np. przydawka przymiotna określająca to przymiotnik, zaimek, liczebnik lub imiesłów dodany do rzeczownika jako dodatek objaśniający (1897: 42). Opisuje zarówno środki formalne służące do wyrażenia danej treści, np. przyczynę realną może wyrażać 6. przypadek, przymyki (np. *z, od, przez, za, dla*), wyrażenia przymkowe (np. *wskutek, z powodu, pod wpływem, ze względu na*), jak i wyznaczane składniowo funkcje poszczególnych form, np. wyróżnia dopełniacz ogółowy całości (*kawatek chleba*) i materii (*szklanka wody*), dzierżawczy (*książka brata*), podmiotowy (*blękit nieba*), przedmiotowy (*pragnienie bogactw*), jakościowy (*dąb nadzwyczajnej grubości*), zawartości (*czas smutku*), wyjaśniający (*grzech niepostuszeństwa*).

A.K. ujmuje byty językowe w sposób funkcjonalny. Dostrzega korelacje między faktami gramatycznymi i leksykalnymi (np. w odniesieniu do przypadku i przymyka), między znaczeniem wyrażenia a jego wymaganiami składniowymi (np. przymek czy włącznik przy czasowniku), między składnią a leksyką (np. *Słyszę, jak rozmawiają. – Słyszę rozmawiających. vs. Słyszę, że rozmawiają. – Słyszę o rozmowie sąsiadów.*). Części mowy wyznacza A.K. na podstawie funkcji, jaką wyrażenie może pełnić w zdaniu (np. za przymyki niewłaściwe uznaje te przymyki, które mogą pełnić także funkcję przysłówka, np. *blisko*, oraz unieruchomione przypadki rzeczownika, np. *około*; przysłówkami formalnymi są „przysłówki trybu”, np. *-że, niechybnie, wszak, rzeczywiście, owszem, otóż, jakoby*; spójniki przeciwstawne i wynikowe ze względu na zajmowanie przez nie drugiej pozycji w zdaniu podrzędnym kwalifikuje jako przysłówki, np. *jednak, dlatego, więc*).

Gramatyka A.K. pełni także funkcję objaśniającą. Funkcje przymków wyprowadza z ich pierwotnego znaczenia przestrzennego, opisuje różnice w funkcji czasowników ze względu na to, z jakim elementem współwystępują (np. *że – żeby; że – jak*), tłumaczy powstanie niektórych form składniowych (np. ze składni ACI, por. *Widzę go siedzieć. – Widzę go siedzącym.*). W opisie błędów odwołuje się często do tworzenia form przez analogię.

Podstawową częścią znaczenia jest, według A.K., frazeologia. Za „stałe i utarte połączenia wyrazów” uznaje frazeologizmy właściwe (np. *pisz na Berdyczów*), częste połączenia wyrazowe (np. *awantura – zrobić awanturę; awantury wyprawiać; awantury szukać, unikać*), a także łączliwość składniową (np. *bezpieczny – od kogo, od czego; o kogo, o co; komu*) (1907).

„Systematyczna składnia języka polskiego” A.K. była pierwszym w historii polskich gramatyk opracowaniem pozbawionym elementów historycznych, „wyrwanym” językoznawstwu historycznemu (Skarżyński 2001: 37). Była to najważniejsza praca z zakresu składni aż do ukazania się prac składniowych Zenona Klemensiewicza (Urbańczyk 1993: 100).

Najważniejsze publikacje

- A.K. 1897. „Język ludowy polski w ziemi chełmińskiej”. W *Album uczącej się młodzieży polskiej poświęcone Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu z powodu jubileuszu jego pięćdziesięcioletniej działalności literackiej*. Lwów: staraniem i nakładem Czytelni Akademickiej lwowskiej, 285–312.
- A.K. 1897. *Systematyczna składnia języka polskiego*. Warszawa: wydano z zapomogi Kasy Pomocy Naukowej im. Dr. Mianowskiego.
- A.K. 1899. *Słowniczek frazeologiczny: poradnik dla piszących*. Warszawa: skład główny w Księgarni E. Wendego.
- A.K. 1903. *Najpospolitsze błędy językowe zdarzające się w mowie i piśmie polskim*. Warszawa: nakł. i drukiem M. Arcta.
- A.K. 1905. *Główne zasady składni polskiej*. Warszawa: Drukarnia M. Arcta.
- A.K. 1905. *Przenośnie mowy potocznej*, cz. 1. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- A.K. 1906. *Przenośnie mowy potocznej*, cz. 2. *Życie praktyczne i duchowe*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- A.K. 1914. *M. Arcta słownik staropolski (26 000 wyrazów i wyrażen używanych w dawnej mowie i piśmie)*, t. I. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- A.K. 1917. *Składnia języka polskiego (mniejsza)*, wyd. 3. popr. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.

Literatura podmiotowa

- Faliszewska, P. 2017. „Systematyczna składnia języka polskiego» Antoniego Krasnowolskiego”. *Poradnik Językowy* 5: 93–100.
- Faliszewska, P. „Antoni Krasnowolski, «Systematyczna składnia języka polskiego»”. W *Dawne ortografie, gramatyki i podręczniki języka polskiego* <https://gramatyki.uw.edu.pl/book/524> (dostęp: 15.05.2020).
- Grochowski, M. 2017. „Ewolucja metodologii składni polskiej: refleksje po 30 latach od wydania GWJPS”. *Linguistica Copernicana* 14: 197–221.
- Skarżyński, M. 2001. *W kręgu gramatyk polskich XIX i XX wieku*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”.
- Urbańczyk, S. 1993. *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950)*. Kraków: Secesja.